

Academia Română

**INSTITUTUL DE CERCETĂRI
SOCIO-UMANE SIBIU**

**CENTRUL JUDEȚEAN PENTRU
CONSERVAREA ȘI PROMOVAREA
CULTURII TRADIȚIONALE SIBIU**

**STUDII ȘI COMUNICĂRI
DE ETNOLOGIE**

Tomul XXIX
2015
serie nouă

Editura Astra Museum

Mulțumiri
CONSILIULUI JUDEȚEAN SIBIU
și
CENTRULUI JUDEȚEAN PENTRU CONSERVAREA ȘI PROMOVAREA
CULTURII TRADIȚIONALE „CINDRELUL-JUNII” SIBIU

ISSN 1221-6518

Tehnoredactare: Andreea BUZAȘ

Editura „ASTRA Museum”

Piața Mică, nr. 11, Sibiu

Tel.: 0269/202400

Fax: 0269/202411

e-mail: office@muzeulastra.ro

www.muzeulastra.ro

Tipar: S.C. ALTIP S.A Alba Iulia

Dimitrie Cantemir 2A, 510151

Alba Iulia, jud. Alba

Tel.: 0258811744

Semnale sonore om - animalul de tracțiune în Țara Oltului

Valer DELEANU

Cercetător – Complexul Național Muzeal Astra Sibiu,
e-mail: office@muzeulastra@yahoo.com

Zusammenfassung: *Zurufe, die im Altland als Fuhrkommando genutzt wurden*

Im vorliegenden Beitrag werden die Zurufe (sonoren Laute), die in der Landwirtschaft und der traditionellen Wirtschaft in der Beziehung Mensch-Lasttier zum Einsatz kamen, erörtert. Es handelt sich dabei um die Fuhrkommandos, die in verschiedenen Ortschaften des Altlandes in der Zeitspanne von 1976-1980 verwendet wurden, als die Nutzung von Lasttieren in der ländlichen Wirtschaft und im Transportwesen noch üblich war. Die Ergebnisse des vorliegenden Beitrags könnten ein Anstoß sein für eine künftige systematische Untersuchung zum einschlägigen Thema.

Schlagwörter: Transportwesen, Mensch-Lasttier, traditionellen Wirtschaft, sonoren Laute.

Prin intermediul ocupațiilor agricole (cultivarea pământului și creșterea animalelor), locuitorii așezărilor rurale au răspuns mediului înconjurător, fie prin cunoașterea condițiilor acestora, fie prin semnalele transmise în mod natural (pământ, climă, ape, vegetație), fie, în cazul creșterii animalelor, prin semnale active sonore de comandă, în cazul animalelor domestice utilizate în munci agricole sau în transport. Prin aceste semnale se evidențiază, în funcție de animalele utilizate (în transporturi caii, boii, bivoli) și în raport cu condițiile dinamice ale transportului cu ajutorul vehiculelor fie încărcate cu povară sau descărcate, prin câțiva vectori: chemare, pornire, oprire, cotire la dreapta sau stânga. Pentru acestea se folosesc diverse sunete semnal sau folosirea de ustensile care acționează palpabil, în contact cu corpul animalului. Uneori se folosesc chiar un început de comenzi articulate, referitor la acțiune sau folosind numele dat animalului. Menționăm că utilizarea acestor semnale sonore pentru deplasare nu este rezultatul dresajului lor ci a unei conviețuiri în gospodărie cu animalele (îngrijire, adăpostire, hrănire, preocupări pentru sănătatea lor și chiar relații afective dar care nu depășesc scopul funcțional pentru care ele sunt crescute în cadrul familial al gospodăriei). Semnalele sonore ale relației cu animalul de povară au fost culese din 35 localități din zona etnografică Țara

STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ETNOLOGIE, Tomul XXIX/2015, p. 213-219

Oltului, zonă agricolă tradițională în perioada anilor 1976-1982. Concluziile trase ar putea servi la cunoașterea mai amplă a relațiilor complexe dintre om și animalul domestic, dar și la integrarea specificului lor zonal în cadrul unei eventuale sinteze ale acestui aspect etnologic.

01. Una din calitățile specific umane este modalitatea de comunicare cu mediul în care există ca ființă rațională și creatoare de civilizație și cultură. Cu mediul fizic sau vegetal comunicarea este „tăcută”. Semnalele mediului sunt percepute senzorial, instinctual, solicitându-i răspunsuri corespunzătoare. Natura își face simțită prezența prin semnale înțelese ca șuieratul vântului, clipocitul apei, murmurul izvoarelor, vuietul pădurii, recepționate ca mesaje benefice sau malefice.

Oamenii „vorbesc” cu natura metaforic, prin ritual de datină, prin folclor, credințe, semnalele sonore fiind transfigurate cultural, prin gest și discurs simbolic-religios.

Cu animalele - ființe biologice mobile, în măsura în care acestea îi sunt atașate prin domesticire, ca sursă de energie, pe lângă cea de hrană, în ocupații sau transport - omul ridică modul de comunicare la nivel direct, prin sunet, în scop funcțional. Relația este cu atât mai eficientă cu cât animalele superioare au organe auditive, tactile sau mod de exprimare nearticulată, prin care se adaptează la mediu și au răspuns la exterior, în raport cu specia.

„Educarea” animalului domestic funcțional, în sensul fixării unor reguli stereotipe începe din „tinerețea” acestuia, având ca scop o utilitate diferită de a dresajului. „Educare” înseamnă trai comun în gospodărie, îngrijire, hrănire, obișnuința cu vorbitul articulat din familie, parte a gospodăriei și familiei, cu atitudini dure sau blânde, interes sau afecțiune.

02. În acest fel, animalele domestice se plasează în poziția mediană a comunicării umane cu mediul, cu mediul anorganic sau biologic-vegetal e greu de comunicat în afara rostului de furnizor de resursă sau de apărare. La polul opus comunicarea umană în mediul social are performanța vorbirii articulate, prin mesaj inteligibil și experiența însușită conștient.

Spre deosebire animalul sălbatic nu comunică sonor cu omul sau invers și în acest caz, realizarea scopului uman (vânătoresc, pescuit) solicită doar resursa de hrană sau apărare, pentru care e îndeajuns cunoașterea etnologiei și obișnuințelor lor, dar mai atent decât față de organismele vegetale, lipsite de dinamică proprie, de mișcare în spațiu.

Altceva e animalul domestic, obișnuit să răspundă la comenzi prin atașarea sa la gospodăria rurală. Altceva e urbanizarea, existența și comunicarea cu animale „casnice” sau „de companie”.

03. În activitatea specializată care e transportul, între om (superior intelectual prin vorbire și rațiune) și animalul de tracțiune (lipsit de vorbire nu și de auz, simțuri și nivel primitiv de semnalizare prin sunete nearticulate) se stabilesc relații de tip comandă-execuție, omul având în relație poziția de emițător, conducător.

Practic aceste comenzi sonore se referă la o serie de acțiuni pe care animalul le recepționează și realizează. Îndeplinirea lor fizică, eficientă, în așa fel încât superioritatea lor energetică să fie utilă comanditarului.

04. Comenzile se realizează sonor sub formă de strigăt, autoritar, prin intermediul unor semnale verificate în timp dar variabile de la zonă la zonă, etnie sau țară, interferând cu vorbirea articulată. După modelul comunicării interumane prin translație neechivalentă (ca și cum animalul „ar înțelege” graiul uman), cu gesturi de atingere cu mâna sau cu unelte specializate (bici, nutreț etc.) însușite stereotip de animal.

05. Relația om-animal de tracțiune se realizează prin repere și vectori în timp și spațiu.

Timpul se referă la o durată a utilizării animalului pentru transport între pornire și oprire (reper ce includ și eventuala chemare a animalului pentru înjugat, înhămat la vehicul, realizată în prealabil).

Spațiul corespunzător direcției de utilizare are ca reper vectorii direcției de deplasare de obicei în plan orizontal: *înainte-înapoi*, *lateral* (în părți opuse): la *stânga-dreapta*. În situația deplasării pe plan înclinat (urcuș-coborâș) semnalele utilizate sunt cele de *pornire-oprire* dar impulsionați verbal sau gestual în efortul de urcare sau frânare (ca la o pornire sau o oprire lungă)¹.

06. Ținând cont că zonal există diverse situații ne restrângem la Țara Oltului (și primul rând de sate „de pe Ardeal”), zonă agricol-pastorală și de tradiție în transport folosind informația din 35 de sate (din totalul de 66).

Animalele utilizate în Țara Oltului pentru tracțiune au fost *boii* (mai puțin *vacile*) și *bivolii* („driganele”) la transportul de poveri mari, grele, nesolicitând viteză, animale rezistente, înjugate la care sau telegi precum și *caii* folosiți la transportul unor poveri mai mici, dar cu viteză și la distanță mare, înhămați la căruțe (rar la trăsură, șarete) sau dus povară pe spatele lor.

Utilizarea acestor trei categorii de animale s-a realizat în cadrul tradițional-gospodăresc, ocupațional sau la drum, fie cu vehiculului încărcat cu povară sau persoane sau neîncărcat.

1. Chemare

Boi: *hai* (Feldioara); *haide aici* (Voila); *his hăis* (Voivodeni); *ho-ce, ho-aicea* (Corbi); *hoide* (Cincșor); *hoide, vin aicea măi* (Pojorta); *hóiva* (Lisa); *vino după mine, Iambule* (Breaza); gest: „umblu cu traista după ei” (Luța); „nu vine chemat” (Gura Văii);

Bivoli: *haide* (Voidodeni); *oia, ho-mă* (Pojorta); „strigat pe nume: Florica, Florica” (Sâmbăta de Jos); în rest se folosesc aceleași semnale ca la boi;

¹ Referințe la Constantin Dominte, *Exprimarea relațiilor spațiale și temporal prin prepoziții în limba română*, în Sistemele limbilor, București, Editura RSR, 1970, pp. 227-229.

Cai: *haiț, hăiț* (Voila, Voivodeni); *haiț mă, hăiț vino* (Pojorta); *mo-ace, mea, moace*, „cu traista de ovăz” (Corbi); gest: „tras de frâu” (Feldioara); „nu vine decât dacă-i arăți traista” (Breaza, Luța); „nu vine, e dobitoc, îl duci tu” (Gura Văii).

2. Pornire

Boi: *cea* (Scorei, Cincșor, Voivodeni, Șercaia, Șinca Veche); *cea, hăi*, „atins cu biciul” (Sebeșu de Jos); *cea, cerenghea* (Sărata); *cea, haide* (Bucium); *cea, haide-ne* (Colun); *cea* (Lisa, Breaza); *cea, la, ho, ho* (Gura Văii); *cea Iambor* (Persani); *cea Iambor, hii Mișca* (Poiana Mărului); *ho-ce, ho aicea* (Corbi); *hii, mă* (Noul Român, Pojorta); *hii, cea-reee* (Feldioara); *hii nainte, hii cea* (Copăcel); *hii Roabeș* (Ohaba); *hii*, „atins cu biciu” (Avrig, Dridif, Săvăstreni, Toderița, Comana de Jos); *he, hoa, haide* „ating cu biciu” (Arpașu de Jos); *hii, cea, haide* (Voila); *hii, haide, cea* (Luța); *haida, ho-ce* (Ucea de Jos); *haide, cea, hia* (Șona Veche); *hai* (Șercăița);

Bivolii: *hei, hăi*, „atins cu biciu” (Sebeșu de Sus); *he, hoa*, „atins cu biciu” (Arpașul de Jos), *cea, vee* (Lisa); *cea* (Voivodeni); *cea, hii* (Arpașul de Jos); *hii* (Sebeșu de Jos); în rest se folosesc aceleași semnal ca la boi;

Cai: *hei, hei*, „atins cu biciu” (Sebeșu de Sus); *hai*, „atins cu biciu” (Șinca Veche); *hii* (Avrig, Colun, Noul Român, Arpașu de Sus, Sâmbăta de Jos, Pojorta, Luța, Perșani, Comana de Jos); *haide, hii, hii* (Sărata); *haide, mă* (Breaza); *hii, die* (Săvăstreni); *hei*, „tragi de frâu” (Scorei); *hăi* (Săvăstreni); *hei*, „tragi de frâu” (Scorei); *hăi* (Șercăița); *ie* (Cârța); *hai, 'nainte* (Ucea de Jos); *hii-ne, mă-ne* (Corbi); *hai-no* (Lisa); *hai Puiu, dee Puiu* (Poiana Mărului); *ghe* (Feldioara); *hăiț, haiț* (Voila, Voivodeni); *hăis, haiț* (Dridif); *hăis, haiț*, „dai bici, tragi frâu” (Bucium); *haiț* (Râușor); *haiț caluu* (Șercaia); *cea, hăiț, die-nainte* (Copăcel); *cea, haide* (Șercăița); *hai Nițule* (Gura Văii).

3. Cotire

3.1 la dreapta

Boi: *cea* (Sebeșu de Sus, Avrig, Sărata, Colun, Scorei, Cârța, Noul Român, „îi împingi”, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Feldioara, Lisa, Cincșor, Voila, Voivodeni, Pojorta, Breaza, Luța, Dridif, Gura Văii, Săvăstreni, Copăcel, Râușor, Toderița, Șercaia, Șercăița, Șinca Nouă, Bucium, Ohaba, Șinca Veche, Perșani, Poiana Mărului, Comana de Jos); *ho-cea* (Corbi);

Bivolii: la fel ca la boi, în toate localitățile;

Cai: *hăiț* (Sebeșu de Sus, Sărata, Scorei, Cârța, Noul Român, Arpașu de Jos, Ucea de Jos, Arpașu de Sus, Feldioara, Lisa, Cincșor, Voila, Voivodeni, Pojorta, Luța, Dridif, Gura Văii, Săvăstreni, Copăcel, Râușor, Toderița, Șercaia, Șercăița, Bucium, Ohaba, Șinca Veche, „tragi de hăț”, Perșani, Comana de Jos); *haț* (Avrig); *haiț* (Colun, Corbi, Sâmbăta de Jos, Breaza, Poiana Mărului); gest: „spui vorbe și tragi în dreapta” (Șinca Nouă).

3.2. la stânga

Boi: *hoia, ho-ree* (Sebeșu de Sus); *ho-cea* (Avrig); *haida* (Perșani); *hoide* (Sărata, Colun, Scorei, Ucea de Jos, Voila, Copăcel, Râușor, Toderița,

Ohaba, „atingi ușor cu biciu”); *hoide* (Cincșor, Breaza, Luța, Dridif, „e pe ungurește, în regat e hăis” (Săvăstreni, Șercaia, Șercăița, Șinca Nouă, Bucium, Șinca Veche, „trag ușor de jug”, Comana de Jos, Gura Văii); *cea, încolo* (Arpașu de Sus); *cea, la stânga* (Corbi); *diii, die* (Feldioara); *his* (Lisa, Voivodeni, Pojorta); *hăis* (Poiana Mărului);

Bivoli: *haide* (Arpașu de Jos, Sâmbăta de Jos); *his* (Lisa, Voivodeni); în restul satelor la fel ca la boi;

Cai: *hăiț* (Sebeșu de Sus, Sărata, Colun, Scorei, Cârța, Noul Român, Arpașu de Jos, Ucea de Jos, Feldioara, Lisa, Cincșor, Voila, Voivodeni, Pojorta, Breaza, Luța, Dridif, Gura Văii, Săvăstreni, Copăcel, Râușor, Toderița, Șercaia, Șercăița, Bucium, Ohaba, Șinca Veche, Perșani); *hăiț* (Avrig, Arpașu de Sus, Corbi, Sâmbăta de Jos, Poiana Mărului, Comana de Jos); „spui unde trage: la stânga” (Șinca Nouă).

3.3. dat înapoi

Boi: *ho, 'ndărăpt* (Bucium, „atins cu biciu”, Ohaba, Șinca Veche); *dă-ndărăpt* (Copăcel);

Caii: *țuric* (Bucium), „strâns de frâu” (Șinca Veche), „trag tare de frâu”; *țuric, vi-saaa* (Poiana Mărului); *ho-napoi* (Ohaba), *ho-soo* (Șinca Veche, „trag de frâu”).

3.4. oprire

Boi: *ho* (Sebeșu de Sus, Cârța, Noul Român, Feldioara, Voivodeni, Dridif, Șinca Veche); *hoo* (Avrig, Ucea de Jos, Cincșor, Voila, Pojorta, Luța, Săvăstreni, Poiana Mărului); *huoo* (Colun, Corbi, Râușor, Șercăița, Ohaba, Perșani, Comana de Jos, Toderița); *hooo, ho* (Șercaia, „dai cu biciu ușor”); *ceam, bouu* (Sărata); *hău* (Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, „tragi de jug”, Breaza, „strigi tare”); *ho-șșș* (Lisa); *hooou* (Gura Văii, Copăcel, Șercaia); *ho-uuu* (Bucium); *hooo, hooo 'napoi* (Șinca Nouă);

Bivoli: *ho-hău* (Arpașu de Jos); *ho, hoo* (Sebeșu de Jos, Voivodeni); *ho-șșș* (Lisa); în restul satelor la fel ca la boi;

Cai²: *ho, ho, ho* (Sebeșu de Sus); *ho* (Scorei, „tragi de hăț”, Cârța, Noul Român, Arpașu de Jos, Feldioara, Voivodeni, Dridif, Șinca Veche, „atingi cu biciu și tragi frâu”); *hoo* (Sărata, Ucea de Jos, Sâmbăta de Jos, Pojorta, Breaza, Luța, Râușor, Săvăstreni, „în regat prrr” (Poiana Mărului); *hooo* (Avrig, Colun, Corbi, Șercăița, Ohaba, Perșani, Comana de Jos); *hooo, ho 'napoi* (Șinca

² În DEX, ediția a II-a, București, 1998, sunt menționate următoarele semnale sonore utilizate pentru boi sau cai: *cea*, „strigăt cu care se mână boii spre dreapta”, var. reg. *ceala* (p. 157); *hăi*, „a îndemna boii sau vacile la mers”; *hăi, hăi sa*, „strigăt cu care se îndrumă sau cu care se mână boii sau vacile” (p. 446); *hăis*, „strigăt cu care se mână boii înjugăți pentru a merge spre stânga” (p. 446); *ptru*, „cuvânt cu care se opresc sau se cheamă caii sau măgarii” (p. 868); *hi*, „strigăt cu care se îndeamnă caii la mers” (p. 454); *ho*, „strigăt cu care sunt oprite vitele, mai ales caii” (p. 454); etimologic considerate ca onomatopee cu excepția lui *hăis*, care ar fi conform scr. *ais*.

Nouă); *hău, hoo* (Arpașu de Sus), *ho, stop* (Lisa), *stai, hoo* (Cinșor), *hoo, gata mă* (Voila), *hoo* (Gura Văii, Copăcel, Șercaia), *hou* (Bucium), „bici la cal” (Toderița).

4. Observații

- semnalele sonore sunt rostite tare prin strigăt, la vocativ, pentru a imprima sunetului o energie în plus (îndeosebi prin prelungirea vocalelor);
- fonetic, utilizarea vocalelor *a, ă, e, o, i* și mai rar *u* în prelungiri finale; deloc vocala *î*;
- dintre consoane, preferința pentru fricativa spirantă laringală *h* mai des la cai (dar și la boi) inclusiv prin palatalizare *h'* cu prelungirea lui *i*, ce dă forță sonoră comenzii³;
- dar și semi-ocluzivele *ce* (*c*) și *ț* (ca la *țuric*, din germ. *zurick* = înapoi);
- mai rar vibranta *r* și dentala *v*; deloc, în limitele numărului de sate luate în considerare consoanele ocluzive *p, t*, dar menționate a fi folosite în alte părți;
- nici velara *g* sau labialo-dentalele *f* și *v*;
- utilizarea pe lângă interjecțiile semnal și a unor cuvinte (sunete articulate): *calule!*, *bou!* la vocativ, *'nainte!*, *'napoi!*, *stai!*, *țuric!*, *stânga!*, *dreapta!* ca stereotipuri imprimate în memoria animalelor;
- diferențierea semnalelor pe grupe de sate sau individuale;
- asocierea semnalelor sonore cu cele mecanice, palpabile pentru animal prin intermediul uneltelor de „mânat”.

Lista informatorilor:

- Sebeșu de Sus (1977): Ioan Vulcu, 84 ani, nr. 125
 Avrig (1977): Ioan Bădilă, str. Prundu Mare, nr. 5
 Sărata (1977): Gheorghe M. Calefar, 66 ani, nr. 122
 Colun (1977): Ion Moraru, 43 ani, nr. 114 A
 Scorei (1976): Simion Hampu, 57 ani, nr. 81
 Cârța (1978): Emilian Matei, 65 ani, nr. 14
 Noul Român (1978): Gheorghe Stambeca, 77 ani, nr. 145
 Arpașu de Jos (1978): Vasile Isac, 70 ani, nr. 188
 Arpașu de Sus (1978): Marin Octavian, 64 ani, nr. 30
 Ucea de Jos (1978): Nicolae Băcilă, 65 ani, nr. 73
 Gura Văii (1978): Victor Laslea, 83 ani, nr. 177
 Feldioara (1978): Ioan Silea, 79 ani, nr. 111
 Corbi (1978): Filaret Căndea, 79 ani, nr. 31
 Sâmbăta de Jos (1978): Vasile Achim, 78 ani, nr. 34
 Lisa (1978): Gheorghe Vacar, 82 ani, nr. 36
 Cinșor (1978): Vasile Braniște, 71 ani, nr. 133
 Voila (1978): Ion Streza, 84 ani, nr. 66
 Voivodeni (1978): Aurel Bica, 83 ani, nr. 139

³ Pronunțarea lui *h* este asemănător cu χ .

- Pojorta (1978): Gheorghe Solomon, 74 ani, nr. 64
Breaza (1978): Ion Moga, 58 ani, nr. 43
Luța (1978): Gheorghe Stan, 77 ani, nr. 42
Dridif (1978): Gheorghe Opreș, 86 ani, nr. 2
Săvăstreni (1978): Valerii Lazea, 85 ani, nr. 48
Copăcel (1978): Ion Naftanailă, 68 ani, nr. 122
Râuşor (1978): Ilarie Bărdaş, 93 ani, nr. 123
Toderița (1978): Emilian Zbărneci, 57 ani, nr. 202
Șercaia (1978): Ion Maior, 76 ani, nr. 417
Șercăița (1978): Nicolae Băcilă, 87 ani, nr. 240
Șinca Nouă (1979): Constantin Pușcan, 79 ani, nr. 110
Bucium (1976): Victor Radocea, 75 ani, nr. 59
Ohaba (1976): Vichente Moldovan, 74 ani, nr. 17
Șinca Veche (1976): Aurel Bălan, 76 ani, nr. 193
Poiana Mărului (1979): Gheorghe Titilincu, 56 ani, nr. 158
Perșani (1979): Gheorghe Trăscău, 73 ani, nr. 296
Comana de Jos (1980): Constantin Butu, 87 ani, nr. 145